

На правах рукопису

ГОРОВА ОЛЕНА БОРИСІВНА

КОРЕКЦІЯ ПОВЕДІНКИ З ВІДХИЛЕННЯМ У ПІДЛІТКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ
ВІД ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

19.00.07 – педагогічна і вікова психологія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00778914 (-)

АБ-29.127
Робота виконана в Слов'янському державному педагогічному інституті

Науковий керівник - кандидат психологічних наук,
доцент Солодухова О.Г.

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук,
доцент Іванова О.Ф.
- кандидат психологічних наук,
доцент Землянська О.В.

Провідна установа - Сумський державний педагогічний інститут
ім. А.С.Макаренка

Захист відбудеться " 3 " лютого 1994 року
о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.ІІЗ.24.02. у Харківському державному педагогічному
інституті ім. Г.С.Сковороди за адресою: ЗІОІ68, м.Харків,
вул. Блюхера, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського
державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди.

Автореферат розіслано " 3 " січня 1994р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

ЗОЛОТУХІНА С.Т.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні спонукає школу приділяти особливу увагу створенню умов для реалізації духовно-інтелектуального потенціалу учнів, своєчасному виявленню школярів з поведінкою, що відхиляється від норми, а також схильних до правопорушень.

Даній проблемі надається значне місце в психолого-педагогічній літературі (О.Г.Антонова, В.І.Войтко, Є.І.Драніщева, О.І.Зотова, В.Г.Кондрашенко, В.О.Татенко, С.І.Яковенко, L.Huesmann, L.Walder та ін.). Певна увага приділяється діагностиці і корекції важких школярів (О.Г.Ковальов, А.Є.Лічко, Н.Ю.Максимова, О.В.Землянська, Н.Роджерс, Н.Еузенк та ін.), зокрема вивчається психологічна спрямованість особистості "важких" (В.М.М'ясищев, Г.М.Міньковський, А.С.Макаренко та ін.). Психологічним дослідженням особистості підлітків з відхиленням в поведінці присвячені роботи Л.С.Виготського, Н.П.Крейдун, Л.М.Зюбіна, М.Раттера та ін.

Окремі дослідження присвячені проблемі ролі мотивації в становленні особистості взагалі (Л.І.Божович, О.М.Леонт'єв, Є.Л.Рубінштейн, О.К.Дусавицький, А.К.Маркова, Г.Г.Петренко, Г.І.Шукіна та ін.) і особистості важких підлітків зокрема (Г.Г.Бочкарьова, К.Є.Ігошев, В.Ф.Пирожков, О.Г.Солодухова та ін.).

Проведений аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень, а також власний дослід роботи в школі свідчать про те, що деякі аспекти проблеми важких підлітків потребують подальшого вивчення, зокрема необхідне дослідження психологічних умов корекції їх поведінки. Недостатньо розроблене питання про виявлення поведінки з відхиленням у підлітків і її корекцію шляхом формування у них досить стійких, дійових і змістовних інтересів. Соціалізація важких підлітків характеризується нестійкістю самооцінки, підвищеним рівнем домагань та несформованістю адекватних інтересів. Використання різних методів діагностики важких підлітків і визначення характеру впливу пізнавальних інтересів на корекцію поведінки з відхиленням дає змогу розширити загально-психологічне уявлення про діагностику і про можливість організації керування процесом корекції поведінки, що відхиляється.

Об'єкт дослідження - процес корекції у підлітків поведінки з відхиленням.

Предмет дослідження - особливості корекції поведінки з від-

хиленням та характер її взаємозв'язків з пізнавальними інтересами учнів.

Мета дослідження - визначити вплив пізнавальних інтересів школярів на поведінку з відхиленням і експериментально перевірити умови корекції цієї поведінки.

Перевірялась гіпотеза - ефективність корекції поведінки з відхиленням у школярів підліткового віку можна значно підвищити, якщо остання стає об'єктом цілеспрямованого педагогічного впливу через взаємозв'язок пізнавальних інтересів і різних форм поведінки з відхиленням. Цей вплив досягається, якщо за допомогою індивідуальних занять, гурткової діяльності, індивідуально-психологічного консультування і лекторія розвиваються стійкі, дійові, змістовні інтереси учнів.

Відповідно до поставленої мети і висунутої гіпотези сформульовано такі задачі дослідження:

1. Розкрити на основі аналізу психолого-педагогічної літератури особливості діагностики і корекції поведінки з відхиленням у підлітків.

2. Виявити взаємозв'язок пізнавальних інтересів з різними формами поведінки, що відхиляється.

3. Визначити типологію важких учнів.

4. Розробити методику діагностики поведінки з відхиленням у школярів і експериментально її перевірити.

5. Розробити конкретні психолого-педагогічні рекомендації для студентів, вчителів, практичних психологів щодо корекції поведінки з відхиленням у підлітків.

Теоретичною основою дослідження стали принципи вітчизняної психології і теоретичні положення про єдність свідомості і діяльності (С.Л.Рубінштейн), про роль інтересів у розвитку особистості підлітка (Л.С.Виготський, Л.І.Божович, О.Г.Ковальов, В.М.Мясищев, К.К.Платонов та ін.).

У процесі роботи над проблемою використовувалися такі методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, констатуючий і формулюючий експеримент, бесіда, метод експертних оцінок, методика діагностики форм поведінки з відхиленням у школярів, модифікований варіант методики "ОДАНІ" С.Я.Карпиловської, опитувальник Г.Айзенка (адаптація О.Г.Шмельова, форма А), методика незакінчених речень А.М.Сакса і С.Сіднея, якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна та теоретична значимість дослідження поля-

гає:

- у визначенні взаємозв'язків пізнавальних інтересів підлітків з формами поведінки, що відхиляється;
- в розробці методичних процедур для діагностики і корекції поведінки з відхиленням у школярів;
- у визначенні типології важких учнів.

Особистий вклад полягає в розробці методики визначення форм поведінки з відхиленням та їх взаємозв'язків з пізнавальними інтересами підлітків.

Практична цінність дослідження полягає в розробці науково-практичного інструментарію діагностики і корекції поведінки з відхиленням у школярів, спецпрактикуму "Корекція важких підлітків" для студентів педагогічних вузів, вчителів і практичних психологів. Запропонована методика може бути впроваджена в практику середньої школи та ПТУ.

Достовірність та обгрунтованість наукових результатів дослідження забезпечена опорою на вивірені вихідні положення вітчизняної психологічної науки, застосуванням методів дослідження, адекватних його об'єкту, предмету, меті і завданням, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів якісного і кількісного аналізу експериментальних даних, репрезентативністю вибірки та апробацією основних висновків і результатів дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась в СШ № 1, СШ № 12 м. Слов'янська Донецької області (1989-1992 р.), у Макиївському спеціальному ПТУ (1991 р.). Завдання, зміст і методика дослідження обговорювались на засіданнях кафедри психології ХПІ ім. Г.С.Сковороди (1993 р.), повідомлялись на VI та VII Всесоюзних науково-практичних конференціях (Ростов-на-Дону, 1980; Москва, 1983; Москва, 1987; Москва, 1988; Слов'янськ, 1988), на Міжнародному семінарі з проблем психодіагностики (Москва, 1989, стендова доповідь), на Республіканських науково-практичних конференціях (Ярославль, 1984; Кіровоград, 1987; Таллінн, 1989; Рига, 1989), на обласних науково-практичних конференціях (Донецьк, 1991; Слов'янськ, 1993), на міжнародній науково-практичній конференції (Ярославль, 1992). Матеріали дослідження були включені до спецкурсу "Корекція важкого підлітка", в лекційні та практичні заняття з курсу "Вікова та педагогічна психологія" для студентів СДПІ.

Положення, що виносяться на захист:

I. Серед учнів можна виділити типологію важких з характер-

ними особливостями поведінки, пізнавальних інтересів та системи відношень до інших, до себе.

2. Існує зв'язок між пізнавальними інтересами та різними формами поведінки з відхиленням у підлітків.

3. Розширення сфери пізнавальних інтересів, підвищення рівня їхньої дійовості та тривалості у важких підлітків сприяє зниженню агресії, аутоагресії, схильності до ризику, поліпшує контакти з оточуючими.

Основний зміст роботи відображений у 12 публікаціях.

Структура і об'єм роботи. Дисертація складається з вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури, який містить 133 найменування (із них 15 англійською мовою). Дисертацію викладено на 138 сторінках машинописного тексту. Робота ілюстрована 10 малюнками, 16 таблицями.

Основний зміст роботи. У вступі обґрунтовується актуальність дослідження взаємозв'язку пізнавальних інтересів з формами поведінки, що відхиляється, у важких підлітків, визначається об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, а також основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ - "Теоретичні передумови вивчення підлітків з поведінкою, що відхиляється, та особливості їх пізнавальних інтересів" - містить розгляд теоретичних підходів до проблеми та аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури.

Проблема важких учнів в психології і педагогіці існує давно, але за складністю і дискусійністю вона розв'язується неоднозначно. Немає навіть єдиного визначення для вказаного феномену (О.І.Зотова, 1976). Використовуються різні поняття, як, наприклад, "поведінка з відхиленнями" (В.Ф.Пирожков, 1988; Л.Б.Філонов, 1988, та ін.); "недисциплінованість" (Г.І.Кузнецова, В.Д.Харченко, 1981; А.С.Макаренко, 1957, та ін.); "педагогічна занедбаність" (В.Г.Баженов, 1986; В.А.Крутецький, 1976, та ін.); "важковиховуваність" (В.І.Войтко, 1980; Л.М.Зюбін, 1986, та ін.); "асоціальна поведінка" (Т.І.Комиссаренко, 1988; Я.Рейковський, 1981, та ін.); "девіантна поведінка" (А.С.Лічко, 1983; В.Г.Кондрашенко, 1988, та ін.); "делінквентна поведінка" (Н.В.Левіна, 1982; Е.Пауерс, Х.Вітмер, 1966; Е.Саттерленд, 1966, та ін.); "злочинна поведінка" (К.Е.Ігошев, 1974; О.Р.Ратінов, 1979, та ін.) та ін.

У даному дослідженні ми користувались поняттям "нормослухняні учні", до яких ми відносимо школярів, що виконують основні вимоги дорослих. Їхні дії не вступають у протиріччя з поглядами більшості оточуючих і узгоджуються з нормами, прийнятими в суспільстві. Під поведінкою з відхиленням розуміємо поведінку учнів, які вербально висловлюють правильні моральні погляди, але вони не стали їхніми переконаннями, а тому найчастіше поведінка цих підлітків залежить від ситуації.

Проблема поведінки з відхиленням знайшла місце в роботах учених різних шкіл та напрямків (Л.С.Виготський, П.П.Блонський, П.Г.Бельський, Г.Г.Бочарьова, В.І.Войтко, Л.М.Зюбін, Н.Ю.Максимова, Г.М.Мінковський, В.М.Мясищев, Д.І.Фельдштейн, О.В.Землянська, С.П.Бочарова, О.Г.Солодухова та ін.). Незважаючи на різні точки зору щодо цієї проблеми, більшість дослідників зазначає потребу своєчасного виявлення відхилень у поведінці підлітків. У зв'язку з цим виникає необхідність діагностування поведінки і стає потреба у розробці надійних методів дослідження (Л.Ф.Бурлачук, С.М.Морозов, 1989; М.М.Кабанов, А.Є.Лічко, В.М.Смирнов, 1983, та ін.).

З метою діагностики використовуються загальні або спеціальні психологічні методи дослідження; останні найчастіше є модифікаціями відомих методів спостереження або бесіди. Спеціальних методик діагностування учнів з відхиленням у поведінці нами не виявлено, але, як відомо, існують роботи, присвячені проблемі корекції поведінки, що відхиляється (А.Д.Глоточкін, В.Ф.Пирожков, 1974; О.Г.Ковальов, 1968; В.Ф.Пирожков, 1988; І.Ф.Мягков, 1977; Д.І.Фельдштейн, 1972; Л.Б.Філонов, 1978, та ін.). Серед методів корекції називаються індивідуальний підхід (В.А.Крутецький, 1976; В.О.Сухомлинський, 1980, та ін.), організація гуртків за інтересами (Ю.І.Зотов, 1984; Д.І.Фельдштейн, 1972, та ін.), контактна взаємодія (Л.Б.Філонов, 1978), соціально-психологічний тренінг (І.Ф.Мягков, 1987), творче самовираження (М.Є.Бурно, 1990, Н.Роджерс, 1990) та ін.

У ряді досліджень показано, що особистість важкого учня характеризується різними своєрідностями. Зокрема виявлено певний зв'язок між рисами характеру і відхиленнями у поведінці (М.Є.Бурно, 1990; В.Г.Лашко, 1963; Н.Г.Калинінська, О.П.Файн, 1987; Н.Еузенко, 1970, та ін.). На жаль, не розкриті зв'язки між формами поведінки з відхиленням і пізнавальними інтересами важких учнів.

Проблема пізнавальних інтересів цікавить багатьох психологів і педагогів (Л.І.Божович, 1972; О.К.Дусавицький, 1975, 1982, 1984; О.М.Леонтьєв, 1975; А.К.Маркова, 1986; Г.Г.Петренко, 1987, 1988; Е.Д.Телегіна, 1980; Г.І.Щукіна, 1988, та ін.). Залежність інтересів підлітка від його особистості, взаємодії з навколишнім середовищем досліджували Л.С.Виготський (1930), О.Р.Лурія (1930), К.Е.Ігошев (1967) та ін. Цілий ряд робіт присвячено вивченню інтересів важких учнів. Слід зазначити, що значна частина досліджень стосується змістовної сторони пізнавальних інтересів учнів з відхиленнями у поведінці (Г.Г.Бочкарьова, 1968; К.Е.Ігошев, 1967; Д.І.Фельдштейн, 1967, та ін.), а деякі – рівня розвитку пізнавальних інтересів (О.Г.Антонова, 1985; Г.І.Кузнецова, В.Д.Харченко, 1984, та ін.).

Питання про взаємозв'язок інтересів з іншими властивостями особистості знаходить неоднозначне розв'язання у дослідників. Так, деякі автори виявляють зв'язок інтересів і окремих рис характеру (Т.В.Кудрявцев, О.В.Сухарев, 1981; К.Леонгард, 1981; К.Хвостов, 1987; Е.Шумілін, 1979; D.Super, 1962, та ін.), інші вказують на автономність інтересів (С.П.Крягжде, 1981, та ін.). Деякими авторами робляться спроби виявити залежність між інтересами особистості та її поведінкою на вибірці учнів спецшколи (А.Є.Лічко, 1983; К.С.Лебединська, М.М.Райська, Г.В.Грибанова, 1988, та ін.). Подібні дослідження в середніх загальноосвітніх школах не проводилися.

Накопичені літературні дані переконливо свідчать про актуальність дослідження зв'язку пізнавальних інтересів підлітків з формами поведінки, що відхиляється.

Другий розділ – "Дослідження особливостей пізнавальних інтересів підлітків і форм поведінки з відхиленням" – присвячений розгляду методики та процедури експерименту. Дослідження проводилося в 1989 – 1990 навчальних роках на базі СШ № 1, № 12 м. Слов'янська Донецької області. В досліді брали участь 230 учнів підліткового віку.

Нами розроблена методика діагностики форм поведінки з відхиленням у школярів. Піддослідні повинні були відповісти на запитання за шестибальною шкалою переваг. Методом факторизації з варімакс-обертанням було виділено 7 шкал, які ми умовно назвали: 1) псевдоромантика; 2) порушення контактів; 3) аутоагресія; 4) агресія; 5) підозрілість; 6) схильність до ризику; 7) асоціальні установки. Опитувальник досліджувався на незалежність шкал. Вну-

трішня і зовнішня валідність опитувальника досліджувалася за допомогою факторного аналізу, тому виділені фактори математично достовірні. Мета діагностичної методики полягала у виявленні учнів з відхиленнями у поведінці і своєчасному застосуванню методів корекції.

Для визначення особливостей пізнавальних інтересів важких учнів був застосований модифікований варіант методики "ОДАНІ" С.Я.Карпиловської, а для дослідження типологічних особливостей цих підлітків – опитувальник Г.Айзенка. Аналіз математичних даних показав, що виникла потреба перевірити методики на незалежність шкал. З цією метою був проведений кореляційний аналіз з використанням формули Пірсона. Достовірність одержуваних результатів перевірялася за допомогою t-критерію Ст'юдента. Після дослідження кожного опитувальника окремо була проведена робота по вивченню залежностей шкал всіх трьох опитувальників попарно між собою. При порівнянні опитувальника Г.Айзенка і методики діагностики форм поведінки з відхиленням виявлено значущу кореляцію між аутоагресією і нейротизмом; зв'язку між агресією і екстраверсією не виявлено. Тобто зв'язку між типологічними особливостями підлітків і поведінкою з відхиленням не встановлено, що не підтвержує відому гіпотезу Г.Айзенка. Одержані останні кореляції незначущі. Порівняння модифікованого варіанту опитувальника "ОДАНІ" С.Я.Карпиловської з опитувальником Г.Айзенка також показали відсутність зв'язку між пізнавальними інтересами і типологічними особливостями важких підлітків.

Для перевірки гіпотези про наявність зв'язку між пізнавальними інтересами і формами поведінки з відхиленням також проводився кореляційний аналіз. Були одержані три кореляції позаучбових інтересів і форм поведінки з відхиленням: "спілкування" негативно корелює з "порушенням контактів" ($r=-0,282$); "діяльність в екстремальних умовах" позитивно корелює зі "схильністю до ризику" ($r=0,432$); "романтичне фантазування" позитивно корелює з "псевдоромантикою" ($r=0,278$). Таким чином, між пізнавальними інтересами і формами поведінки важких підлітків існує певний зв'язок.

Крім факторного і кореляційного аналізу було використано ще й кластерний. Кластерний аналіз дозволив виділити три групи учнів. До першої групи віднесені підлітки з найвищим рівнем псевдоромантики (значущо при $p<0,01$) і найвищим рівнем порушення контактів (перша група названа "псевдоромантиками"). У другій

групі дуже низький рівень псевдоромантики і найвищий рівень аутоагресії ($p < 0,01$; друга група - "аутоагресивні"). Для третьої групи характерний найвищий рівень схильності до ризику ($p < 0,01$) і агресії (третя група - "ризикові"). Виділені групи мають як спільні, так і відмінні ознаки. Аналіз умов сімейного виховання свідчить, що в I-й групі ("псевдоромантиків") 5% учнів із неповних сімей (виховує одна мати); в 2-й групі ("аутоагресивних") - 31% учнів і в 3-й групі ("ризикових") - 13% учнів живуть у неповних сім'ях. Вивчення системи ставлення учнів до себе, до інших дозволило виявити, що в I-й групі дуже низький рівень ставлення до матері ($X=3,6$ бала із 6 можливих) і дуже низький рівень ставлення до ровесників ($X=4,35$ бала). Для 2-ї групи учнів характерним є низький рівень ставлення до себе ($X=3,8$ бала) і дуже високий рівень ставлення до осіб протилежної статі ($X=4,3$ бала). У 3-й групі дуже низький рівень ставлення до батька ($X=1,5$ бала), дуже низький рівень ставлення до сім'ї ($X=3,3$ бала), дуже низький рівень ставлення до старших ($X=2,6$ бала), дуже низький рівень ставлення до осіб протилежної статі ($X=3,0$ бала) і дуже високий рівень ставлення до ровесників ($X=5,0$ бала). Отже, для кожної виділеної групи учнів з відхиленням у поведінці існує власна характерна система ставлення до себе і до інших.

Дослідження пізнавальних інтересів підлітків з відхиленою поведінкою дозволило виявити такі особливості інтересів, як змістовність, дійовість і тривалість. Нами виявлена змістовна характеристика пізнавальних інтересів важких підлітків: у "псевдоромантиків" найбільш виражений інтерес до діяльності, пов'язаної з творчістю, найменше - до діяльності, пов'язаної з ризиком; "аутоагресивні" найбільший інтерес виявляють до гуманітарних дисциплін; для "ризикових" найбільш характерним є інтерес до діяльності, пов'язаної з ризиком.

При визначенні середніх значень показників рівня дійовості пізнавальних інтересів одержано такі дані: у "псевдоромантиків" $X=15,5$ бала, у "аутоагресивних" $X=17,8$ бала, у "ризикових" - $X=16,9$ бала.

Середнє значення показників тривалості пізнавальних інтересів підлітків складає: у групі "псевдоромантиків" $X=1,0$ бала, у групі "аутоагресивні" $X=1,1$ бала, у групі "ризикових" - $X=1,0$ бала.

В таблиці основні дані виражені в балах та процентах.

Зміст	Група		
	"псевдоромантики"	"аутоагресивні"	"ризикові"
I	2	3	4
Дані про неповні сім'ї	5% з н.с.	31% з н.с.	13% з н.с.
Ставлення:			
до матері	3,6 б.	4,6 б.	4,1 б.
до батька	3,4 б.	4,2 б.	1,5 б.
до сім'ї	4,2 б.	4,3 б.	3,3 б.
до старших	3,4 б.	4,0 б.	2,6 б.
до ровесників	4,3 б.	4,4 б.	5,0 б.
до прот. статі	3,5 б.	4,3 б.	3,0 б.
до себе	4,0 б.	3,8 б.	4,2 б.
Екстраверсія	93 б. - 65%	91 б. - 63%	92 б. - 64%
Нейротизм	88 б. - 61%	85 б. - 59%	89 б. - 62%
Неправда	92 б. - 64%	87 б. - 60%	91 б. - 63%
Виражені шкали поведінки з відхиленням	Псевдоромантика - 45% Порушення контактів - 62%	Аутоагресія - 55%	Схильність до ризику - 33% Агресія - 41%
Пізнавальні інтереси, що розвивалися під час досліді	Творче фантазування Спілкування	Медитація	Спорт Ігри для агресивних
Рівень дійовості пізнавальних інтересів (X)	15,5 б.	17,8 б.	16,9 б.
Зміст пізнавальних інтересів	Діяльність, що пов'язана з творчістю	Гуманітарні дисципліни	Діяльність, що пов'язана з ризиком

I	2	3	4
Рівень тривалості пізнавальних інтересів (\bar{X})	1,0 б. - 17%	1,1 б. - 18%	1,0 б. - 17%

У третьому розділі - "Корекція поведінки з відхиленням на основі розвитку пізнавальних інтересів учнів" - висвітлено методику формуючого експерименту та його вплив на результати корекції.

Формуючий експеримент проводився в індивідуальній і груповій формах з урахуванням загальної програми психокорекції по таких напрямках: 1) розвиток пізнавальних інтересів; 2) підвищення самооцінки; 3) налагодження дитячо-батьківських стосунків.

З метою розвитку пізнавальних інтересів підлітків було проведено індивідуальні заняття, індивідуально-психологічне консультування, гурткову роботу, а також прочитано цикл лекцій для батьків про розвиток пізнавальних інтересів у дітей.

На основі загальної програми були розроблені окремі програми психокорекції для кожної з виділених раніше груп важких учнів у відповідності з їх характеристиками.

З учнями 1-ї групи ("псевдоромантики") проводилися заняття в гуртку по розвитку творчої фантазії, індивідуально-психологічне консультування учнів і їх батьків, тренінг спілкування. Така робота сприяла зниженню факторів псевдоромантики, порушення контактів, налагодженню стосунків з батьками, ровесниками, оточуючими.

З 2-ю групою учнів ("аутоагресивні") корекційна робота була спрямована на зниження фактору аутоагресії та підвищення самооцінки. З цією метою проводилися заняття з медитації, індивідуально-психологічні консультації, а також використовувалися методи, які сприяли підвищенню самооцінки.

З учнями 3-ї групи проводилася робота по зниженню фактору агресії, схильності до ризику. З цією метою була розроблена спеціальна програма для "ризикових", які займалися в спортивних секціях, а також проводилися індивідуально-психологічні консультації з підлітками та їх батьками.

Ефективність гурткових занять визначалася за допомогою таких показників: а) рівень відповідальності учнів при відвідуванні гурткових занять; б) тривалість пізнавальних інтересів; в) дієвість пізнавальних інтересів; г) зміст пізнавальних інтересів.

Ефективність гурткової роботи визначалася за допомогою t-критерію Ст'юдента.

В результаті формуючого експерименту одержані такі дані:

1) В процесі роботи гуртка творчої фантазії в учнів І-ї групи - "псевдоромантиків" - інтерес до романтичного фантазування (що негативно корелює з формою відхилення поведінки - псевдоромантикою) знизився з 4,2 бала до 3,0 бала ($p < 0,01$).

2) Завдяки тренінгу спілкування інтерес до спілкування у цих учнів підвищився з 1,7 бала до 2,8 бала ($p < 0,01$).

3) Під час занять з медитації в учнів 2-ї групи - "аутоагресивних" - підвищився інтерес до неї з 1,0 бала до 2,2 бала ($p < 0,01$).

4) В процесі роботи спортивних секцій в учнів 3-ї групи - "ризикових" - інтерес до діяльності в екстремальних умовах (що негативно корелює з формою відхилення - схильністю до ризику) знизився з 3,9 бала до 2,9 бала ($p < 0,01$).

5) Тривалість пізнавальних інтересів учнів всіх виділених експериментальних груп підвищилася з 1,0 бала до 2,0 бала; у контрольній групі істотних змін не відбулося.

При аналізі ефективності корекції поведінки враховувалися: 1) рівень виявленості поведінки з відхиленням; 2) частота порушень; 3) ставлення учнів до порушення своєї поведінки.

В результаті були отримані такі дані:

у І-й групі знизився показник "псевдоромантика", а також показник "порушення контактів";

у 2-й групі знизився показник аутоагресії;

у 3-й групі знизився показник агресії, а також зменшилася схильність до ризику.

В експериментальній групі зниження рівней виявленості поведінки з відхиленням мало місце в 94-х випадках, що складає 94%. Це дозволяє зробити висновок про те, що розвиток пізнавальних інтересів підлітків під час занять у гуртках і спортивних секціях сприяє корекції поведінки, що відхиляється.

Результати дослідження дають підставу для таких висновків:

1. Розроблена методика діагностики дозволяє виявляти учнів з відхиленням в поведінці.

2. Існує зв'язок пізнавальних інтересів з формами відхилень у поведінці такий, що кожній формі відхилення відповідають певні пізнавальні інтереси. Виявлено кореляційні залежності між інте-

ресом до романтичного фантазування і псевдоромантикою, між інтересом до діяльності в екстремальних умовах і схильністю до ризику; є зворотня кореляційна залежність між інтересом до спілкування і порушенням контактів.

3. Серед важких учнів 6-8 класів існують групи дітей, в яких переважають певні форми поведінки: у "псевдоромантиків" переважають порушення контактів і псевдоромантика; у "аутоагресивних" - аутоагресія; у "ризикових" має перевагу агресія і схильність до ризику.

4. Пізнавальні інтереси важких учнів виділених груп розрізняються за дійовістю, тривалістю і змістом. Одержана достовірна різниця показників пізнавальних інтересів важких учнів: у "псевдоромантиків" підвищений інтерес до псевдоромантики і знижений до спілкування; у "ризикових" - підвищений інтерес до діяльності в екстремальних умовах.

5. Рівень виявленості кожної форми відхилення у поведінці учнів може бути знижений в процесі корекційної роботи як в гуртках, так і в спортивних секціях. Їстотної різниці в ефективності методів корекції не спостерігається, хоча є деяка перевага в групі аутоагресивних підлітків.

Основний зміст дисертації відображений у публікаціях автора:

1. Психологические условия формирования познавательного интереса как одного из факторов перевоспитания трудных подростков // Психологические условия и механизмы воспитания подростков. М.: НИИ ОПП АПН СССР, - 1983. - с. 104 - 107. (в соавт.).

2. Роль интересов в воспитании социальной активности трудных подростков // Социально-психологические проблемы повышения и реализации потенциала трудового коллектива: Тез. докл. респ. науч.-практич. конференции - Кировоград: КГПИ, - 1987. - с. III, II2.

3. Психодиагностика и коррекция личности учащихся // Научно-практические проблемы школьной психологической службы: Тез. докл. всес. конф. - М.: НИИ ОПП АПН СССР, - 1987. - т. 2, с. 389 - 391.

4. Особенности профессионального становления трудновоспитуемых учащихся ПТУ // Психологические условия профессионального становления личности в свете реформы общеобразовательной и профессиональной школы: Тез. научн. сообщ. конференции. - М.: АН СССР, - 1988. - ч. 2, с. 49, 50.

5. Особенности познавательных интересов трудновоспитуемых учащихся подросткового возраста // Психологические условия профессионального становления личности: Материалы научной конференции. Вып. I. М.: АН СССР, - 1988. - с. 33 - 37.

6. Диагностика и коррекция познавательных интересов трудных учащихся ПТУ как фактор их перевоспитания // Научные основы прикладной психологии: Тез. докл. к VII съезду Общества психологов СССР. - М.: АН СССР, - 1989. - с. 203, 204.

7. К вопросу о диагностике делинквентного поведения подростков // Проблемы профконсультирования молодежи: Материалы науч.-практ. респуб. конф. - Таллинн: ЭРЦМ, - 1989. - с. 170 - 172.

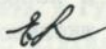
8. Влияние бригады на отношение к труду у учащихся ПТУ. (На материале исследования трудновоспитуемых) // Взаимосвязь формирования личности и коллектива: Материалы республиканской научно-практ. конф. - Рига: ЛГУ, - 1989. - с. 119, 120.

9. Методика изучения отклоняющегося поведения учащихся // Психологические условия профессионального становления личности: Материалы научной конференции. - М.: АН СССР, - 1990. - с. 84 - 88 (в соавт.).

10. Диагностика отклоняющегося поведения учащихся в условиях перестройки школы // Взаимодействие психолого-педагогической теории и практики в условиях перестройки школы: Тез. докл. и выст. обл. науч.-практ. конф. - Донецк: НИИП АН УССР, - 1991. - с. 44, 45.

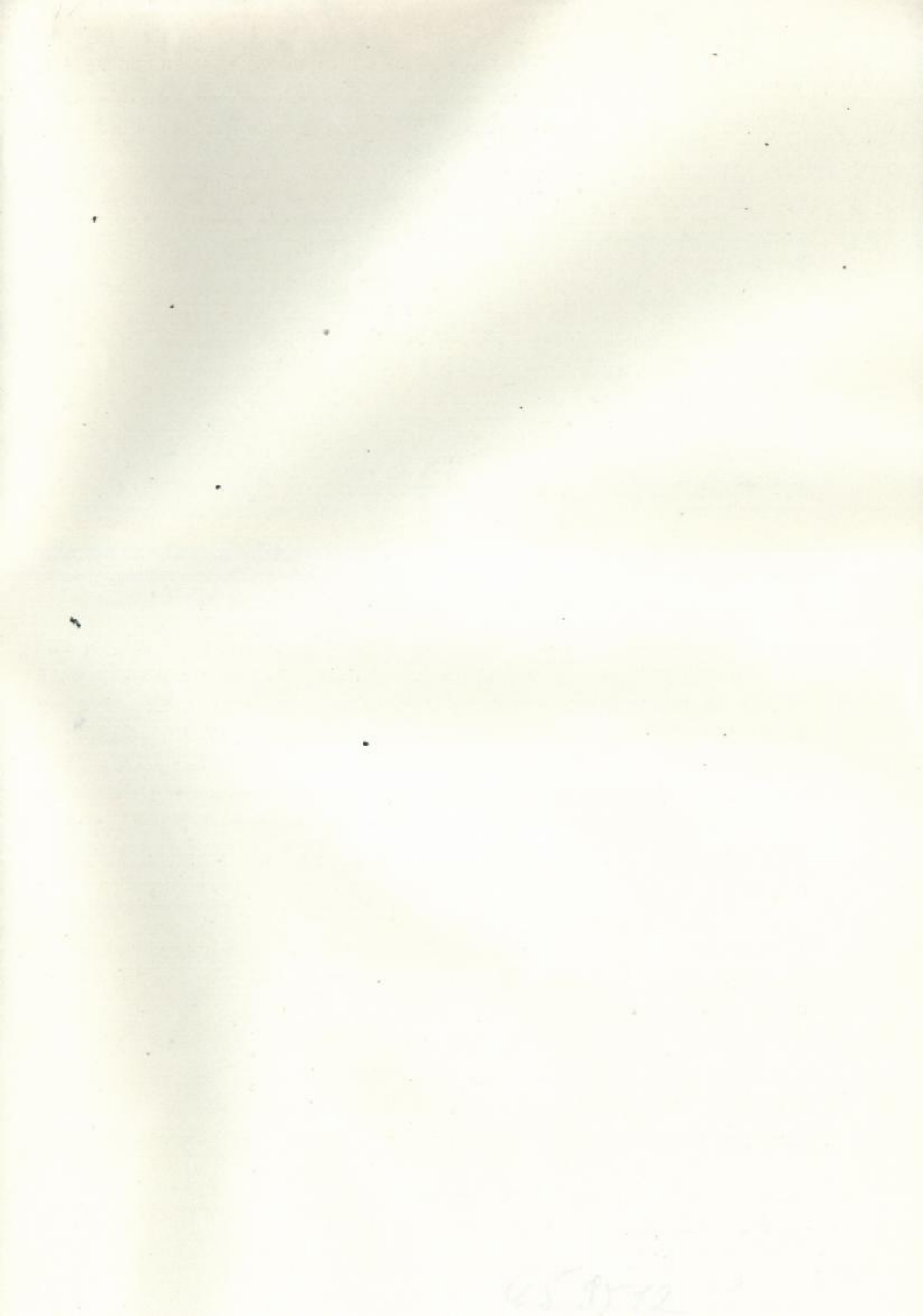
11. Коррекция отклоняющегося поведения старшеклассников в зависимости от особенностей их познавательных интересов // Личность и познавательные процессы: Сб. статей Всес. науч.-практ. конф. - М.: МГПИ, - 1991. - ч. 2, с. 166 - 171 (в соавт.).

12. К вопросу о коррекции отклоняющегося поведения учащихся // Актуальные проблемы социальной психологии: Международный симпозиум по социальной психологии. - Кострома: КГПИ, - 1992. - ч. 2, с. 32, 33.

Формат бумаги 60x90 I/16. Объем I печ. лист. Заказ № II5
Тираж 100 экз. Бесплатно. Подписано к печати 24.12.1993г.

Отпечатано в УкрНИИметаллургмаше
343202, г.Славянск, ул.Карпинского, 2а.

4. Особенности психологических интересов трудоспособных рабочих старшего возраста // Психологические условия профессионального становления личности: Материалы научной конференции. Вып. 1. М.: АН СССР, - 1989. - с. 28 - 37.

5. Диагностика и коррекция профессиональных интересов трудящихся ПТУ как фактор их профессионализма // Научные основы прикладной психологии: Тез. докл. и вып. сборнику Общества психологов СССР. - М.: АН СССР, - 1989. - с. 203, 204.

7. К вопросу о диагностике делинквентного поведения подростков // Проблемы профессионального воспитания молодежи: Материалы науч. конф. РАН СССР. - Tallinn: ВЦЕМ, - 1989. - с. 170 - 172.

8. Влияние бригады на отношение к труду у учащихся ПТУ. (На материале профессионально трудоспособных) // Взаимосвязь формирования личности и коллектива: Материалы республиканской научно-практ. конф. - Riga: ЛУ, - 1989. - с. 119, 120.

9. Методика научения отклоняющегося поведения учащихся // Психологические условия профессионального становления личности: Материалы научной конференции. - М.: АН СССР, - 1990. - с. 84 - 86 (в соавт.).

10. Диагностика отклоняющегося поведения учащихся в условиях перестройки школы // Взаимосвязь психолого-педагогической теории и практики в условиях перестройки школы: Тез. докл. и вист. сбл. научн.-практ. конф. - Tallinn: ВЦЕМ АН СССР, - 1991. - с. 44, 45.

11. Коррекция отклоняющегося поведения старшеклассников в зависимости от особенностей их профессиональных интересов // Методика и психологические аспекты. Сб. статей Вост. научн.-практ. конф. - М.: ВЦЭ, - 1991. - ч. 2, с. 166 - 171 (в соавт.).

12. К вопросу о коррекции отклоняющегося поведения учащихся // Актуальные проблемы социальной психологии: Международный симпозиум по социальной психологии. - Кострома: КПИМ, - 1992. - ч. 2, с. 32, 33.

Формат бумаги 64x90 1/16. Объем 124 лист. Заказ № 110
Тираж 100 экз. Бесплатно. Подписано к печати 24.12.1993г.

Отпечатано в Рязанском институте
243000, г.Рязань, ул.Колхозного, 20.

Изд. И. Сосновский
АН Рязань

MS. A. 1. 1. 1. 1.

459512

7B 29.127
AB 29.127